

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 27-28 (1992)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 27-28 (1992)

Ex libris²: μικρή προσέγγιση σε μια άγνωστη τέχνη

Άκης Παράσογλου

Copyright © 2022, Άκης Παράσογλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παράσογλου Ά. (2022). Ex libris²: μικρή προσέγγιση σε μια άγνωστη τέχνη. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (27-28), 298–303. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/30058>

EX LIBRIS

WALTER KIRCHNER

EX LIBRIS

Μικρή προσέγγιση σε μια άγνωστη τέχνη

του Άκη Παράσογλου

Στις μέρες μας όλο και πιο σπάνια συναντάμε ξεχασμένα έργα τέχνης μέσα από τα οποία μπορούμε να εκμηδίσουμε έναν ολόκληρο κόσμο εικαστικής ομορφιάς. Κι ακόμα τα έργα αυτά να δέχονται σημειολογική διάκριση, έτσι ώστε να μας επιτρέπουν μια σοβαρότερη πρόσβασή μας, τόσο στην κανανόηση του ρόλου που τα κατέστησε αυτόνομους φορείς τέχνης, όσο και της διαλεκτικής τους ερμηνείας, να μετέχουν ως μη παραλειπόμενη Αλήθεια στις ζωντανές (λειτουργικές) μορφές της σημερινής κουλτούρας.

«Ξανα-ανακαλύπτοντας» ύστερα από αιώνες το βιβλιόσημο (ex libris) διαπιστώνουμε ότι σαν ιδιαίτερο θραύσμα (stückchen) του εικαστικού ψηφιδωτού ορίζεται επακριβώς από τις συντεταγμένες της παραπάνω εισαγωγικής θεώρησης.

Σαν ξεχωριστή αντίληψη τέχνης - μέσα από την τέχνη - παραδίδεται στο όραμα του ιδανικού του, και στοιχειοθετεί μια παρουσία status στην «Τεχνική της παραγωγής» (Produktionstechnik) της εποχής του. Η εμφάνιση του ex libris (λατ. liber) έρχεται και υποκαθιστά το απλό μονόγραμμα των ευγενών του ΙΕ' αι. Στην αρχή ως οικόσημο τεκμηριώνει το κτήμα του ιδιοκτήτη. Προοδευτικά όμως και ανεπηρέαστα από τις συνθήκες που το επέβαλαν «ανανεώνεται» χωρίς ν' αναιρέσει το ρόλο που εξ αρχής υπηρετούσε.

Δηλαδή: Απορρίπτει τον πρώιμο μονογραμματικό του τύπο και αποδεσμευμένο από τον αυστηρά εραλδικό του χαρακτήρα, προσεγγίζει νέες συνθετικές-αισθητικές προοπτικές. Αποκτά μια χαρισματική τυπολογία, μια μεταφορική «αρμονιστική» λειτουργικότητα και, με θεωρητικό οπλισμό πλέον τη δομούμενη αισθητική αυτάρκεια, αυτοδηλώνεται «ολοκληρωμένο έργο τέχνης» καιατάσσοντας έτσι την οντότητά του στο επίκεντρο της ιστορικής του αξίας.

Σε μια υπέρβαση της μορφής (ωραίο) η θεώρηση της ουσίας (περιεχόμενο), κα-

θώς ενηλικιώνεται, ακολουθεί το ρυθμό (λειτουργία) που αποτελεί τη φύση του. Είναι και κατ' ανάγκη η φύση της δικής του λειτουργίας.

Η παράλληλη πορεία του με την άνθηση της τυπογραφίας, τσιγκογραφίας, μεταξοτυπίας και άλλων γραφιστικών τεχνών, του επιτρέπει να εξελιχθεί πάνω σε νέες σταθερές πηγές τεχνικής και έμπνευσης καθιστώντας έτσι τη μορφή του σε όλο και πιο ευφάνταστο δείγμα μιας πρώτης τάξης «μικρο»-γραφικής τέχνης.

Τα βιβλιόσημα αυτά - που έχουν μέγεθος περίπου τριπλάσιο των κοινών γραμματοσήμων - επικολλούνται στα καλύμματα, τις ράχες ή την εσωτερική πλευρά των βιβλίων. Ακόμα δε τυπώνονται παράλληλα με το βιβλίο.

Φέρουν τη μνεία «ex libris» ή «ex-libris». Κάτω δε από αλληγορικές παραστάσεις διανθισμένες με μονογράμματα, συμβολικά συμπλέγματα (ανθρώπων, ζώων, φυτών ή αντικειμένων), το όνομα του βιβλιοκατόχου. Όπου ο τελευταίος με υπονοούμενες φράσεις - συνήθως -, σκωπικά ρητά, παροιμίες καθώς και βιβλικά τσιτάτα γνωστοποιεί στο κοινό την προσωπικότητά του, το επάγγελμα, τις όποιες σεξουαλικές τάσεις του, το alter ego του.

Είναι αυτονόητο πως το «λυκαυγές» του ex libris συμπίπτει ιστορικά με την εμφάνιση της νεοσύστατης αστικής τάξης (ΙΕ' αι - ΙΖ' αι). Συνεπώς αποτελεί μέρος της πολιτιστικής αντίληψης και κληρονομιάς της.

Παράλληλα μπορεί να θεωρηθεί ένα ακόμα δείγμα ελιτιστικού υπαινιγμού με κατεύθυνση την ολοένα ανταγωνιστική εμπλοκή των αστών προς τη διαμορφούμενη διάρθρωση μιας νέας φαινομενολογίας, όπου ο ιδιωτικός προστατευσμός θα παρήγαγε νέα μοντέλα κουλτούρας.

Σ' αυτή την περίπτωση η ιδιωτική πρωτοβουλία θα συντηρούσε στο εξής την πορεία του πολιτιστικού εξελικτισμού αλλά ταυτόχρονα θα στήριζε την «esthètes» παράδοσή της στην οργανική ολότητα της τέχνης.

Η περίπτωση του βιβλιόσημου δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Έτσι ως συμπρωταγωνιστής μιας εικαστικής αντίληψης αποτελεί και αυτό μέρος μιας αμφίδρομης σχέσης, όπου στις νέες τάσεις και συνθήκες περί την τυπογραφική τέχνη και ιδιοκτησία, προσάγει την ταπεινή παρουσία του ως «άλλοθι» στους κανόνες που το δημιούργησαν από τη μια και της υπηρεσίας που καλείται να υπηρετήσει, ως σύμβολο ιδιοκτησιακής σχέσης του διανοούμενου αστού, από την άλλη.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το ex libris είναι ένα αντικείμενο (ταυτότητα), μέσα σ' ένα άλλο αντικείμενο (βιβλίο). Εξ ορισμού είναι ένα επί παραγγελία καλλιπέχνημα με την εξής όμως διαφορά: Δεν καλείται με αποκλειστικό προορισμό τη διακόσμηση κάποιου νοτιού εσωτερικού χώρου (εσώφυλλο), αλλά εκτίθεται σαν συνεπικουρούμενο στοιχείο τεκμηρίωσης ενός απείρου χώρου. Εκείνου της μη περασμένης γνώσης.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ενώ οι βιβλιοφιλικές τάσεις των ευγενών ήταν αυτές που το επινόησαν σαν καθαρή κτητική σήμανση, την ευρεία του διάδοση τη χρωστά, κατά το μεγαλύτερο μέρος, στην τυπογραφία.

Η τέχνη της τυπογραφίας ήταν αυτή που σαν ιστορική «αλληλεγγυότητα» το απο-νηγεμονοποίησε και το διευκόλυνε στην παραπέρα κοινωνικο-πολιτιστική του καταξίωση. Τυπογραφία σήμαινε *πολλαπλά αντίτυπα στο προσιότερο κόστος αναπαραγωγής*. Έτσι λυτρωτικά ανανεωμένο, χωρίς περιοριστικά κοινωνικά taboo, εγκαταλείπει τον «πλασματικό» του ρόλο προσδιορίζοντας ολοένα περισσότερο α-ταξικά ένα αναρίθμητο πλήθος των όπου την γη βιβλιοκτητόρων.

Θα ήταν σοβαρή ασφαλώς παράλειψη αν δεν αναφέραμε και έναν επί πλέον ιστορικό παράγοντα. Εκείνον της οργάνωσης και ανάπτυξης των Κεντρικών Βασιλικών και Ασπικών Ταχυδρομείων Αγγλίας-Γερμανίας, αντίστοιχα (ΙΖ' αι-Η' αι). Συνηγορούσης της ευκολότερης τώρα ανταλλαγής σχέσεων, ταχύτερης σύσφιγξης διαφορετικών πληθυσμών, αποστολής εμπορίου καθώς και της ανόδου του εμπορίου και των τεχνών, προσφέρεται στο *ex libris* μια θαυμάσια συγκυρία εξάπλωσης και μετεμφύτευσής του σε όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη. Η κυοφορούσα αλήθεια του μικρού μεγέθους του εντάσσεται στη συμπαντική υπηρεσία.

Από αυτό το σημείο και πέρα η πράξη-τέχνη (αλήθεια) μετουσιώνεται για τη σκέψη (βιβλίο) και η σκέψη για την αλήθεια. Όπως είναι φυσικό στην εξέλιξη αυτή των νέων κοινωνικών σχέσεων και δεδομένων, το *ex libris* εγκαταλείπει τα στενά όρια της Γερμανίας του ΙΕ' αι. μεταναστεύοντας μέσα σε βιβλία, ταχυδρομικούς σάκκους ή επιστολές σε Ιταλία, Γαλλία, Σουηδία, Αγγλία. Τον επόμενο αιώνα αυτός ο «χάρπνος πρέσβυς» της αισθητικής αποκτά λάτρεις από τη Ρωσία ως τη Β.Αμερική, όπου εκεί ξεχνιέται - για άγνωστο λόγο - σχεπικά γρήγορα.

Το γεγονός της μεσολάβησής του στις σχέσεις διαφόρων εθνικών πολιτισμών, βιβλιοφίλων-δημιουργών αυτοκαθορίζει το ρόλο του ως «δρώσα αιτία» στη διυποκειμενική επικοινωνία της γνώσης. Η τέχνη είναι «κοινωνία» με την κοινωνία, αλλά και «κοινωνία» των μονάδων κοινωνίας με τον κόσμο και τον εαυτό τους. Σαν μια τέτοια διαλεκτική προέκταση το *ex libris* πέρα από το καθαρά τυπογραφικό-καλλιτεχνικό γεγονός, λειτουργεί σ' ένα επίπεδο, ιδεορεαλιστικού δεσμού σ' όλο τον κόσμο. Δεσπάζει σαν σήμανση έκτασης, έκφρασης και διάστασης στη δομή της εποχής του. Συνθέτει ένα άρπιο υλικό που κατατίθεται στον σύγχρονο ιστορικό της βιβλιοτεχνίας, της εθνολογίας, της όποιας άλλης συμπληρωματικής σχετικής μελέτης.

Το *ex libris* έχει ενόπια, συνεπώς νόημα και σκοπό που όμως ο τελευταίος δε βρίσκεται σε απόλυτη συστοιχία ούτε στον ορθολογισμό των ρητών του, σε καμιά δε περίπτωση στην καταγωγή του, αλλά στο βάθος του καθαρού συστατικού της λειτουργικότητας και της ιστορικότητάς του.

Αναπόφευκτα, βλέποντας τις χιλιάδες αυτές των βιβλιοσήμων, οδηγούμαστε αυτόματα στο συμπέρασμα ότι μέσα στη διαδικασία μετάβασής του από την απόρριψη του εραλδικού του τύπου, ως την παραγωγική του συστηματοποίηση - αναπτύσσεται πάντα σε μια καθαρά εξαρτώμενη σχέση προσφοράς-ζήτησης.

Ευτυχώς που στην περίπτωση μας το «σύμπλεγμα» της ιδιωτικής κηδεμονίας δεν αποβαίνει αρνητικά ως προς την ποιότητα - όπως κατά κανόνα συμβαίνει κατά τη δοσοληπτική σχέση παραγγελιοδότη-καλλιτέχνη - αλλά λειτουργεί θετικά εκ των ένδον ως «ιδανικό» συνδυάζοντας ατομική φαντασία και υποκειμενική κατανόηση. Αισθητική χάρη και ασυμβίβαστη νομοτέλεια. Ηθική αναίδεια και αισθητική πραγματικότητα.

Διάσημοι καλλιτέχνες όπως οι: Dürer, Franz, Stuck, Heinrich, Vogeler, Klingner, Kübin, Kirchner κ.ά. (Γερμανία), Α. Κραφτένσκο, Ντ. Ι. Μιρσκίν (Ρωσία), Cocten, Picasso (Γαλλία), ασχολήθηκαν με τη χάραξη ή ζωγραφική των *ex libris*, συμβάλλοντας με τη φήμη τους και την προσωπική μανιέρα τους στην ακμή αλλά και την καταξίωσή τους μέσω από τους αιώνες μέχρι σήμερα.

Έτσι που αυτή η μικρή γκραβούρα μπορεί να χαρακτηριστεί σαν μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες σελίδες της βιβλιογραφικής τέχνης. Αναντίρρητα δε μπορεί επί πλέον να παραμείνει έργο εθνικής παρακαταθήκης, διαφόρων πολιτιστικών επο-

לטהורים כל טהור
 ΠΑΝΤΑ ΚΑΘΑΡΑ ΤΟΙΣ ΚΑΘΑΡΟΙΣ. &
 OMNIA MUNDA MUNDIS
 D. HECTOR POMER PRÆPOS. S. LAVR.

κών και τεχνοτροπιών.

Το *ex libris* επιμένει στο ηθικό του πρότυπο. Δεν απεμπόλει την παραδοσιακότητά του, αλλά αντιθέτως, ενσωματώνοντας πρόθεση και επιθυμία (ισοδύναμα), υπερβιώνει των αιώνων. Η καθ' αυτή αισθητική αναζήτηση, πέρα από όρια σχολών και τεχνοτροπίας, αποκαλύπτει μια συνειδητότητα πολλαπλότητας που συντελεί στο εσωτερικό δυναμικό του έτσι που να αναδεικνύει τη χάρπνη υπόστασή του, σε έργο-σύμβολο (*Symbolkunstwerk*).

Όχι λοιπόν το βιβλίοσημο πράξη «Ανόητη», όπως εξ ορισμού διατυπώνει περί τέχνης ο William Blake. Αλλά πράξη «Νοητική» (καλή τέχνη) με τη διάσταση που αντανακλάται μέσα από τη μετα-φουνξιοναλιστική θέση του William Morris.

Το *ex libris* δεν απορρέει ως προϊόν*αντικείμενο θέας (άνευ κυρίου), αλλά «έργο τέχνης» αγαθό και χρήσιμο. Και σαν τέτοιο, σαν δεσμός δηλαδή ανάμεσα στη χρησιμότητα και την ομορφιά, προσφέρει το μέγιστο, ως «οικείο».

Προσωπικά ποτεύω ότι η διαλεκτική αναζήτησή του, αρχίζει, από το προσωπικό «Εγώ» (*Ich*), προς το απρόσωπο «Εκείνο» (*es*), γιατί στο μικρόκοσμο του προσωπικού (Εγώ) του βιβλιοκτίτορα υπάρχει το μυστήριο και το δέος της Άπειρης Γνώσης του «Εκείνου», στην περίπτωση αυτή, του βιβλίου.

Σ' ακολουθία με τα παραπάνω η κατανόηση του βιβλιοσήμου-αντικειμένου, σε πρώτη σχέση με τον «βιβλιόφιλο-κτίτορα», κατανοείται σφαιρικά και καθορίζεται σαν ένα γεγονός τόσο διαχρονικού όσο και πολιτιστικού μορφώματος που ανάγεται στην ανθρώπινη φροντίδα για την ύπαρξη. Κυοφορείται δε, μέσα από την αγωνία της Γνώσης, την ομορφιά της Ζωής, του παράφορου ερωτισμού, της αγωνίας του Τέλους, σαν μια άλλη προδρομική μελέτη θανάτου.

«Οι ορθοί φιλοσοφούντες αποθνήσκουν» (Φαίδων, 67ε).

Το *ex libris*, άρρητα δεμένο με την εποχή του, μετά από έναν πρώτης σημασίας ρόλο στα έντυπα και τις βιβλιοθήκες, ακολούθησε υποταγμένο το τέλος της ευαισθησίας που κάθκε ανεπιστρεπτή.

Παράλληλα όμως πρέπει να αναφέρουμε ότι με την εξελισσόμενη υπερπαραγωγή και την επαγγελματική άποψη της (αντι)-αλλαγής, η αρχική σημασία του τυπώματος ενός βιβλιοσήμου χάνεται, ακολουθώντας και εδώ τους νόμους της ζήτησης-παραγωγής, που συνεπάγεται με την όποια προχειρότητα και κακογουστιά.

Ύστερα από μια λαμπρή τροχιά 4 αιώνων, πληρώνοντας το ρητό της φιλοσοφικότητάς του, φθίνει ολοένα, ώσπου στις αρχές του αιώνα μας, εξαφανίζεται (πλην ολίγων εξαιρέσεων) ζώντας πια στη σφαίρα των συλλεκτικών ενδιαφερόντων, της εμπορευματοποίησης των μεταπρατικών ημερών μας και της στοργής των πιστών μελετητών του.